

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

SZAMOSÚJVÁR.

Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.
1901.

T a r t a l o m.

- A velencei szent Lázár-szigeti örmény kolostor.* — Befejező közlemény. — Dr. Molnár Antaltól.
Örmény irodalom az ötödik században. II. — Dr. Patrubány Lukáestól.
Szálló madár (költemény). — Sallak Rózától.
A magyar szent korona eredete.
Dseráz felolvasása. — Sz. K.-tól.
Adalékok Örményország ókori földrajzához. II. — Kiszely Károlytól.
Örmény időszámítás. — Álisán után Szongott Kristóf.
Zsarapó-vára. — Paulikovics Lajos „Rajzok a hajdankorból” című elbeszéléseiből.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

- A magyar nemesség.
A Bach-korszakból.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

- Szamosújvár monográfiája.
A szamosújvári „Salamon”-templom.
Tárkányi Béla.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

- Magyar tojás Angliában.
Vadászati statisztika.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

- Pártoskodás.
Örmények Törökországban.
Örmény szentegyház Párisban.
Kitüntetés.

Az „Armenia” előfizetési ára egész évre 8 korona, fél évre 4 korona égvés füzet ára 80 fillér.

Irodalmi jelentés.

Tisztelettel tudomására hozom lapunk mélyen tisztelt olvasóinak, hogy illusztrált nagy munkám: „Szamosújvár szabad kir. város monográfiája” három nagy kötetben megjelent. Ára a három kötetnek 7 frt 50 kr. (= 15 korona). Kapható a szerzőnél vagy Todorán Endre könyvkereskedésben Szamosújvárt. A megrendelők a munkát bérmentve kapják.

Szongott Kristóf.

Gyermekek kara örmény egyházi ünnepélyen szent Lázár-szigetén.

A velencei szent Lázár-szigeti örmény kolostor.

— A mechithárista congregatio megalapításának két évszázados fordulója alkalmából. —

III.

Misem lehet ünnepélyesebb és megragadóbb, mint egy pontificalis mise a szent Lázár-szigeti örmény templomban, a midőn a congregatio főpapja, körülvéve a tiszteletreméltó atyák és novitiusok által, hangoztatni kezdi az ősrégi egyházi énekeket, melyek a hajdani keresztény Örményország nemzeti költőitől származnak. Mintha Koghten egykori bárdjait hallanók, a mint a pampirén zenekisérete mellett éneklik ama szent balladákat, melyekről még az ötödik században is csodálkozással emlékezik meg Chorenei Mózes, s a melyeknek néhány töredékét meg is őrizte.

Nagy ünnepélyek napján az örmény egyház szertartásai egész pompájukban elének tárulnak. Az érsek, a diáconusok, a leviták, mindnyájan felveszik legdrágább egyházi öltönyeiket, a melyek — konstantinápolyi örmény hölgyek munkái — nagy értékű szövetekből készítvék s virágokat és gyümölcsöket ábrázoló gyöngy- és selyemhímzésekkel vannak díszítve. Finom illatszerek füstje száll föl a magasba az ezüst lánczon csüngő füstölőkől, melyeket fiatal leviták himbálgatnak az ünnepély alatt. Az istentisztelet alatt a füstölőnek fehér felhője mintegy fátyolként választja el a főpapot és a kart a templom többi részétől. A szent áldozás pillanatában függöny zárja el a szentélyt, hogy mintegy eltakarja a hívők szemei elől a hit nagy mysteriúmának actusát.

A szent Lázár-szigeti atyák mindennap háromszor mennek isteni tisztelet céljából a templomba: reggeli öt órakor, délben és délutáni három órakor. Egyházi szolgálatot végeznek továbbá egyik velencei kis templomban is, a szent-kereszt templomban, a melyet az ő költségükön Sansovino épített.

A rendháznak a legérdekesebb része kétségkívül a könyvtár, egy nagy terem, melyben több mint tizenötezer nyomtatott könyv van elhelyezve, melyet a kertekre nyíló ablakok világítanak meg. Plafondján több kép-medaillon Szent-Katalin vértanúságát s a római és örmény egyház több kiváló hittudósát ábrázolja. A teremben van elhelyezve a kolostornak jobbára hajdankori és középkori ázsiai, különösen örmény érmekből álló numismaticai gyűjteménye. Talapzaton ott áll Mekhithárnak carrarai márványból készült mellszobra is, a melyet 1833-ban Rómában Fabris lovag, Canovának egyik jeles tanítványa faragott; továbbá XVI. Gergely pápának kis arányú igen szép szobra, melyet ez a pápa ajándékozott a mechitharistáknak, a kiket barátainak szokott nevezni. A terem egyik sarkában levő birmai papyrus egy gazdag indiai örménynek, Lazarovicsnak a hagyománya, a cedrus koporsóban levő egyiptomi mumiával pedig egy hírneves örménynek, Boghosz beynek, Mehemet Ali ministerének az ajándéka, a ki ezen egyiptomi alkirály civilisatorius törekvéseinek buzgó támogatója volt. A könyv-

tár bejáratát Ájvázovski Jánosnak, a nemrég elhunyt jeles oroszországi örmény festőnek egyik gyönyörű tengeri képe ékesíti.

A kolostor kézirat-gyűjteménye majdnem kizárólag régi örmény kéziratokból áll s ebben a tekintetben a leggazdagabb egész Európában. Örmény kéziratok bőségére nézve csakis az ecsmiádzini kolostor gyűjteménye mulja felül. Ezek a kéziratok gondosan készült kötésekbe vannak foglalva s üvegszekrényekbe zárva. Egyik-másik kézirat gyönyörű vignettákkal ékeskedik, a melyeket csodálkozással szemlélnék a szakértő látogatók.

Egyik szekrény különböző korbeli örmény régiségeket foglal magában: kemény kőbe vésett fél-dombormívű Mária-képet, hátlapján örmény felirattal, mely szerint ez a szobrászati mű Sándor nevű művésznak az alkotása; egy aranyozott ezüst serleget, melynek örmény felirata azt bizonyítja, hogy ez a serleg egy Lázár nevű egyéniség számára készült; egy antik lovas-vértezetet, melyet Erzerum környékén találtak, stb.

Méltó a megszemlélésre a mechitháristák Szent-Lázár-szigeti nyomdája is. Mechithár ideje óta napjainkig ez a nyomda hosszú sorát állította elő a legkülönbözőbb nemű örmény munkáknak, a melyeket Törökországba, Oroszországba, Perzsiába, sőt Indiába is elszállítanak. Az 1855-ik évi párizsi világkiállításon nagy éremmel tüntették ki a mechitháristák nyomdáját ezekért a kiadványaiért. Innen kerültek ki: Mechithár bibliája, több jeles mechitharista atyának művei, görög, latin, olasz és francia classicusok fordításai, az örmény classicusok gyűjteményei, Eusebius és Philo híres munkái, melyeknek eredeti szövege elveszett s a melyeket manapság már csakis örmény átültetéseikből ismerünk.

Említettük már, hogy Napoleon Bonaparte olaszországi hadviseléseinek korszakában a mechitháristák nemzeti akadémiát alapítottak, a melybe saját kebelökből választották a tagokat. Ez az akadémia feladatául tűzte ki a francia akadémia mintájára az örmény nyelv egész szókincsét felölelő nagy szótárnak a kidolgozását. Beválasztottak az akadémiába oly külföldi tudósokat is, a kik

az örmény irodalom tanulmányozásának szentelték a tevékenységüket, Byron lord, Sylvestre de Sacy, Brosset, Reinand, Petermann stb. tagjai voltak a mechitharisták nemzeti akadémiájának.

A rendház minden egyes tagjának megvan a maga külön cellája. Közöttük lakik az apát is kis cellából, oratoriumból s fogadóteremből álló szerény lakosztályban. Ebben, a több uralkodó arczképével ékesített teremben fogadja a siuniai érsek a szigetnek előkelő látogatóit.

Mielőtt bucsút vennénk a mechitharista atyáktól, látogassuk meg a sziget kertjét is, a melyben különösen a gazdag szőlővenyigék vonják magukra figyelmünket. Könnyű fehér bort adnak azoknak a szőlőknek a fürtjei. Istentiszteleti czélokra szolgál ez a bor, melyet Ararát-hegyi bornak neveznek a mechitharista atyák. A kolostor templomának absis-a mögött néhány cyprus által beárnyalt egyszerű sirok láthatók: szegény keleti zarándokok sírjai, a kik itt kerestek maguknak nyugovóhelyet, közelében az ararati szőlőnek, a mely őket távoli hazájukra emlékeztette.

Ha nyaranta látogatást teszünk szent Lázár-szigetén, ritkán találkozunk itt nagyobb számú mechitharista atyával. Jobbára távol vannak, missioi kiküldetésben, Konstantinápolyban vagy Ázsiában, vagy pedig a szárazföldön levő collegiumaikban. Velencei és párisi collegiumaik magán adományokból keletkeztek. Két gazdag madrasi örmény jelentékeny összegeket hagyományozott a szent Lázár-szigeti atyáknak abból a célból, hogy alapítványaik kamatját hitsorsosaik kiképzésére használják fel. Ekkor alapították a két collegiumot, az egyiket 1834-ben, Velenczében, a Pésaro-palotában, a másikat 1834-ben Páduában, a honnan néhány évvel később jelenlegi székhelyére Párisba tétetett át. A velencei collegium a nagylelkű adakozók egyikének, Ráfáelnek a nevét viseli; a párisit Murád Sámuel collegiumnak nevezik. Hatvan örmény ifjú nyeri ebben a kiképzését mechitharista atyák vezetése alatt s franczia tanárok közreműködésével.¹⁾ Egész sora a kiváló örményeknek

¹⁾ A mult század második felében a párisi collegiumot is Velenczébe vitték, mely azóta Murád-Ráfáel-collegium nevet visel.

került ki ebből a két örmény tanintézetből. Többen azok közül, a kik eme collegiumoknak a növendékei voltak, magas katonai és polgári, különösen pénzügyi állásokba emelkedtek Törökországban és Perzsiában.¹⁾

Dr. Molnár Antal.

Örmény irodalom az ötödik században.

II.

A fordítók.

Izsák és Meszrob, a hagyomány szerint az örmény betűk feltalálásának utána mindjárt iparkodtak tanítványokat gyűjteni (jedjevê jeghân âsgerdnjer zsaghvelu) és azokat kimivelni (jev zânankh gêrthelu). Ezek a tanítványok a fordítók (thárkmánicskhk) neve alatt ismeretesek; mert részt vettek az örmény biblia és más hasznos művek örmény nyelvre való lefordításában.

Kétségkívül nagy volt a tanítványok száma az Örményország minden vidékén fennállott iskolákban (várzsárán) oly hosszú időszak alatt, a betűk feltalálásától kezdve az Árságuniak királyságának bukásáig és a perzsa fenhatóságig, de sokaknak még csak neve sem maradt ránk (pájczh ánanecz h sádin jev vacsh isz g ánunê hászádz e mjezi).

Az ily hosszú időszak alatt létezett tanítványok számát két csoportba osztjuk (hjergusz tászágárkuthiunész gé pázsnenkh): első fordítók (árácsin thárkmánicskhk) és második fordítók (jergart thárkmánicskhk). Az előbbieket közé tartoznak azok, kik szent Meszrob közvetlen segítői és munkatársai voltak (oknágán jev kardzágiczh) a fordításokban (i thárkmánuthiunész), a második fordítók ellenben már csak az első fordítók tanítványai, a kik az első fordítók vezetése alatt befejezván tanulmányaikat,

¹⁾ V. Langlois: Notice sur le Couvent armenien de l'île St. Lazare de Venise. — Venise, Tipographie de Saint Lazare, 1863.

általuk kiküldettek különböző városokba, hogy ott még alaposabb tudásra tegyenek szert.

Nézzük a nagyjelentőségű szellemi mozgalmat első kezdetétől, attól az időtől, midőn Vērámsápuh király szent Izsák és Meszrób kérésére parancsot adott ki, hogy egész Örményországból az eszes és nagyreményű gyermekeket válasszák ki és küldjék a királyhoz. A rendelet megtette hatását és a Meszrób és Száhág vezetése alatt álló kollégiumokban elhelyezett gyermekek a görög, szir és perzsa nyelvek tanulmányozásával foglalkoztak, sőt közreműködtek, a hagyomány szerint, az örmény betűk feltalálásában is, különösen a hatvan legkiválóbb ezek közül. Nagy szorgalmat fejtettek ki ezek, hogy méltók lehessenek a király kívánságának teljesítésére. Utaztak Edesszába, Keszáriában, Álekszándriában, Áthénben, Rómában, Bizánczban, érintkeztek az ott levő tudósokkal s az utóbbi helyen Theodosz császár Attikosz és Sziszinniosz pátriárkhák nagy kitüntetéssel fogadták az idegen lángelméket, kik bár csak rövid ideig is tartozkodtak Görögországban, pompásan megtanultak görögül s a görög egyház dicsőségének Örményországban való átültetésén buzgólkodtak.

Vērámsápuh halála után szomorúbb idők következtek be. A perzsa fenhatóság erősbödött és a hit is elvesztette régi tisztaságát és szentségét. Azért haza siettek, hogy a szívek fájdalmaikat enyhítsék és vigasztalást nyújtsanak. Hazatértek és ime elragadta tőlük a kegyetlen halál Szent-Izsákot és Meszróbot és még ehhez járult a nemzeti kettéoszlás és ennek következménye a vallási háború a perzsákkal. S mindezekon kívül a tudatlansággal és gyűlölködéssel is kellett küzdeniök.

Persze jobb viszonyok voltak, míg Izsák és Meszrób éltek. De haláluk után tanítványaik hosszantartó üldözéseknek voltak kitéve. Ez magyarázza meg Chorenei elegikus panaszát is történeti könyvének legvégén: „Vaghpám zkhéz Hájaczh áschárh. . . (Siratlak téged Örményország. . .¹⁾)

Sokan azért a fordítók közül jobbnak tartották elhagyni városukat, egyházukat, kolostorukat, lakó- és tanulóhelyeiket

¹⁾ L. az utolsó fejezetet Szongott Kr. fordításában 292 old.

s a puszták csendjébe vonulva siratták saját szerencsétlenségükkel együtt a hazáét is. De voltak hősibb és elszántabb lelkek is, kik utolsó lehelletükig hiven és tántoríthatlanul szolgálták a szent ügyet, követendő példát adva az utókoroknak arra, hogy az eszme győzelme érdekében hősiesség és kitartó ellenállás kifejtése szükséges.

* * *

Váhán örgrófsága idejében kis időre nyugalom honolt Örményországban és e kis időszak, mint a béke korszaka, kedvezett a fordítók munkásságának is.

Az első fordítók közé tartoznak: József, ki káthghikosz is lett és az ártásádi gyűlés előlölője volt; János, a ki a Szent-Levonték halála után Dizpon városban Krisztusért sokat szenvedvén — hitvallónak (chaszdavánogh) hivatik; Levont pap, ki sikeresen küzdött a párszizmus ellen és Vártán táborát prófétaival szavaival lelkesíté, s dicső halálával a halhatatlanság babérkoszorúját tűzte apostoli fejére, Eznik és Goriun jeles írók, kikről már szólottunk (Armenia XIV. köt. 8. és 326. old.), továbbá Muse Dirájr, Hószep Bághnáczi, Hóhán Jeggeghczháczhi, Enók, Tánán, Jeremiá, Thátig vagy Thotig, Knith, Árczán, Sztephánosz Dáronáczi.

A második fordítók közé sorozza a boldogult és kedves emlékü Zárbhánáleán (lujsz mésdéncshénávar luszávareszczhê némá — az örök világosság fényeskedjék neki) a következőket: Távith Ánhághth, Kiudgáthughigosz, Hóhán Mántáguni, Jeghise,¹⁾ Chorenáczi Mózes, Verdzánogh Mámbré, Phárbi Lázár, továbbá Ezrász, Choszrov, Hóhánnesz, Ábrám vagy Ápel, Ánaniá, Honáthán, Chácshig vagy Chácshádur, Tháthul, Ándreász és Városz.

Budapest 1901. júl. 7.

Dr. Patrubány Lukács.

¹⁾ Dr. Levon Mészériánczh moszkvai egyet. m. tanár barátom említette, nemrég újból meglátogatván, hogy a moszkvai Lazareff iskola örmény tanítója közelebb kiadta Jeghisét orosz szótárral. Ígérte, hogy kapunk belőle. Bizony jó hasznát vennők. P. L

Szálló madár.

Szálló madár haza szállva,
Még egyszer és utoljára,
Hozd meg a hirt, hozd meg tőle,
Enyém lesz-e valahára? ...

De ha annyi évek múltán,
Az ő szíve nem a régi,
Ne sajnáld te az enyémet,
Ha egy búval több is éri.

S majd ha meggyőtrött lelkemben,
Kialszik az élet lángja,
Vidd meg a hirt, vidd meg néki,
Hogy meghaltam ő utána.

Sallak Róza.

A magyar szent korona eredete.

Tudjuk, hogy II. Szilveszter pápa,¹⁾ a világtörténet e nagy alakja adományozta a koronát első királyunknak, Szent-Istvánnak s ezzel beillesztette a keresztény hitre tért Magyarországot az európai államszervezetbe. A korona adományozásának eseményéről a leghitelesebb egykorú tudósítás kétségkívül magának II. Szilveszter pápának Szent-István királyhoz intézett levele, melynek kíséretében a koronát megküldötte volt. Késő utódok mi, meghatottsággal olvassuk e régi iratot, mely legjobban megmagyarázza a korona adományozásának körülményeit. (Igy szól Ipolyi Arnöld fordításában):

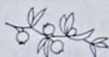
¹⁾ I. Szilveszter alatt (303-ban) tehát 700 évvel előbb kezdődik az állandó örmény kereszténység.

„Szilveszter püspök, Isten szolgáinak szolgálója, István-
nak, a magyarok vezérének üdvöt s apostoli áldást!

— Nemességed követői, nevezetesen testvérünk, Asztrik kalocsai tisztelendő püspök annál nagyobb örömmel illették szívünket és könnyebben végezték tisztóket, minél sovárabb lélekkel vártuk isteni intelem által előre figyelmeztetve megérkezésöket az előttünk ismeretlen néptől. Szerencsés küldöttség, mely mennyei követség által megelőzve s anyagi szolgálattal végezve, isteni határozat által előbb végeztetett, mintsem általunk meghallgattatott. Bizonyára nem az akarónak, sem a futónak, hanem az apostol szerint a könyörülő Istennek végzése volt ez, ki Dániel tanúsága szerint változtatja az idöket és korszakokat, s átszállítja az országokat; nyilvánítja a mélységeket és elrejtetteket s ismeri a setétben levöket; mert a világosság vele van, mely, mint János tanítja, megvilágosít minden embert, ki e világra jön. Mindenekelőtt tehát hálát adunk az Atya Istennek és Urunknak, Jézus Krisztusnak, ki a mi idönkben is talált magának Dávidot, Géjzának fiát, szive szerint való férfiút, és mennyei világosságával körülsugározván, felébreszté őt, hogy legeltesse Izrael népét, választott magyar nemzetét. Azután dicsérjük fenséged Isten iránt való kegyeletét s az apostoli szék iránt való tiszteletét; mely széken Isten irgalmából — semmi érdemünk nem lévén — ülünk. Méltó dicsérettel említjük továbbá adakozásod bőségét, melylyel az apostolok fejedelmének, Szent-Péternek országodat és népedet, melynek vezére vagy, mindenedet és tenmagadat ugyanazon követek és leveled által örökkön felajánlottad. Mert ezen kiváló teted által nyilván tanusítottad és magad méltóképpen annak mutattad, a minek hogy téged nyilvánítani méltóztatnánk, óhajtvá kérted. De kimélünk. Mert nem szükség böven dicsérnünk azt, kit Krisztusért viselt annyi s oly kitünö cselekedetek nyilvánosan hirdetnek, a kit Isten maga ajánl. Ezért tehát, dicsö fiunk, mindazokat, a miket tölünk s az apostoli széktől kívántál: a koronát, a király-nevet, az esztergomi metropolitaságot s a többi püspökséget, a mindenható Istennek, Szent-Péter és Pál apostolainak hatalmával, előre így lévén erre megintetve és parancsolván nekünk ugyan-

azon mindenható Isten, apostoli saját áldásainkkal készséggel engedélyezzük, adjuk, adományozzuk. Az országot is, melyet nagylelkűséged Szent-Péternek felajánlott, veled együtt s a jelen és jövő magyar népeddel és nemzetteddel a római szent egyház oltalma alá fogadván, bölcseségednek, örököseidnek és törvényes utódaidnak birni, tartani, igazgatni, kormányozni és birtokolni visszaadjuk s adományozzuk. Ezen örököseid és utódaid bárkik lesznek, miután az orzágnagyok által törvényesen megválasztattak, hasonlóan tartozzanak nekünk s örököseinknek személyesen, vagy követeik által kellő engedelmességet és tiszteletet tanúsítani és magokat a római egyháznak, mely az alatta levőket nem tekinti szolgálónak, hanem fiainak fogadja valamennyit, alattvalói gyanánt bemutatni s a katolikus hitben Krisztus Urunknak és Üdvözítőnknek vallásában szilárdul megmaradni s azt előmozdítani. És mivel Nemesseged az apostoli dicsőségért versenyezve, nem tartotta méltatlannak az apostoli hivatalt, Krisztust hirdetve és vallását terjesztve, viselni, és minket papsági tisztünkben helyettesítve eljárni igyekezett, az apostolok fejedelmét mindenekfölött tisztelve: azért mi is kiváló szabadalommal (singulari privilegio) Kitérésedet s érdemeid tekintetéből törvényes örököseidet s utódaidat, kik, a mint mondvá volt, megválasztva s a szentszék által megerősítve lesznek, most és a jövőben örökösen feldiszíteni kívánván, apostoli hatalmunknál fogva megengedjük, akarjuk és kérjük, hogy miután te és ők a koronával, melyet küldünk, a követeidnek átadott mód szerint kellőleg megkoronázva leszel és lesznek magad előtt a keresztet, mint az apostolság czimerét vitethessed és ők vitethessék; és miként téged s őket az isteni kegyelem arra tanítand, országod jelen és jövő egyházait helyettünk s utódaink helyett intézhessétek és rendezhessétek; miként mindezek egy másik levélben, melyet közösen neked, az országodnak s az összes hű népnek hozzád intézett követünk által küldünk, terjedelmesebben foglaltatnak. Könyörgünk a mindenható Istennek, ki téged neveden hívott ki anyád-méhéből az országlásra s a koronára s a ki azon koronát, melyet a lengyelek vezérének készítettünk, neked adni parancsolá, növeszsze

igazsága gyümölcse gyarapodását, országod uj ültetvényét áldásainak harmatával bőségesen öntözze; országodat neked, téged pedig országodnak tartson meg épségben; a látható és láthatatlan ellenségektől oltalmazzon s a földi országlás bajai után a mennyei országban örök koronával diszitsen. Kelt Rómában, április VI. kalendájában, a XIII. indikcióban (azaz 1000-ik év márczius 27-én.)

Dseráz felolvasása.

A francia földrajzi társaság kérte fel Dseráz t, hogy Marseilleben örmény tárgyú felolvasást tartson. A lapok előre jelentették Dseráz jövetelét. A terem alig volt képes a hallgatóság nagy számát befogadni. A felolvasás alatt mintegy hatvan megvilágított képet is bemutatott, melyek jelentékeny történeti eseményt, személyt, örmény szokást, örmény ipart . . . ábrázoltak. Felolvasását a francziák-ból és örményekből álló nagy sokaság leirhatatlan tetszéssel fogadta. A Marseille-ben megjelenő „Le Sémaphore“ czinü igen olvasott francia lap erről a felolvasásról „Örményország és örmények“ czim alatt ezeket írja: Válogatott sokaság előtt tartotta meg Dseráz Minász, a londoni „Khing Kolezs“ tanára és a párisi „L' Armenie“ czimü lap szerkesztője felolvasását a földrajzi társaság védnöksége alatt. Ezen az érdekes ülésen Borelli, a nemzeti hajótársaság főnöke, elnökölt. Elnöknek, ki bemutatta felolvasót a hallgatóságnak, — megnyitó beszédét tetszéssel fogadták. Ebben előbb azon számos találmányról szólt, melyekkel az örmények ajándékozták meg az emberiséget, azután megemlékezett Örményország régi emlékeiről; végre úgy uyilatkozott, hogy a gyűlés rokonszenvenvel és köszönettel fogadta Dseráz megjelenését. — Dseráz felolvasásában előbb Örményország földrajzáról beszélt, melynek határai, az idegen berohanások miatt, a történelem folyamában nagyon változtak. Örményország egykor a Kaukasz, a Káspi-tó, a Fekete- és Földközítenger között terült el.

A hegyeknek óriási sora, melyek felett az Ararát (5160 méter) uralkodik. Gazdag az ország állatokban, növényekben és ásványokban. Örményország népe a számtalan ellenséggel szakadatlanul folytatott harczokban nagyon megfogyatkozott; ma öt milliónál nem több. Nagy részök földműves és iparos. A nők szépségük és erényességük által tűnnek ki; a családi élet köteleke igen erős. Az örmény történelem a keresztény időszámítástól fel 40 századig nyulik. A nemzeti uralom első alapítója — a nép-monda szerint — Noe unokáinak egyike volt. A kereszténységet Tádé és Bertalan apostolok vitték be Örményországba; az egész nemzetet Világosító-Szt-Gergely térítette meg. Az örmény egyház feje, ki „katholikosz“ nevet visel, Ecsmiádzinben székel. Régi és új irodalma tesz tanúságot arról, hogy nagy szerepet játszott Örményország a történelemben és mily előhaladást tanúsított a műveltségben. Dseráz be is mutatott néhányat ezen irodalmi érdekes maradványokból. A tudós felolvasó meggyőző szavakkal tett említést arról, hogy a keresztés-hadjárat idejében honfitársai együtt ontották vérüket a francziákkal. Azt is mondá, hogy szeretik az örmények Francziaországot . . . és hogy az utolsó szerencsétlenség ideje alatt (törökországi mészárlás) francia konzulok védelme alá menekültek az örmények. Dseráz bemutatott hatvannál több megvilágított képet, melyek hazájának emlékeit, egyes vidékeit, szokásait ábrázolják. A bemutatást magyarázó megjegyzésekkel kísérte. A nagy közönség feszült figyelemmel hallgatta végig a fölötté érdekes előadást. . .

Sz. K.

Adalékok Örményország ókori földrajzához.

II.

Fontos kérdés, mily változásokon mentek át az örmény földrajzi nevek azon hosszú idő alatt, míg reánk maradtak?

A szomszéd népek nagy befolyása Örményország kulturájára támogatja értekező ama állítását, hogy három nagy átalakuláson mentek át e nevek az urárti korszak utáni időkben. A földrajzi nevek változásának e három lépcsője: az örmény, az iráni és a görög.

Nikolszki híres munkájában, mely több — Oroszország határán talált örmény emléket közöl, néhány végzetet találunk a váni feliratok nevei között, melyeknek határozott jelentésük van. Ilyen végzet az *a*, jelentése: „nép“ pl. Bia, Irdia, Haldia; *na* jelentése: „föld“, pl. Haldiána, Mana, Hatina; ilyen jelentésűnek látszik a *ni* (-ini, -eni, -uni) is, pl. Abaeni, Huszáni, Ázáni, Árdini; *li* jelentése: „nemzetség“ pl. Tuali, Argistihinili; *li* és *ri* jelenthet személyt is, pl. Szápálili, Szárduri, Uduri stb.

Az urártiak a Kr. e. 7. századtól lassanként lezorúlnak a világtörténet színpadáról és ott, hol előbb az urártiak uralma állott, ezen korban letelepül egy nép, mely ekkor már ismeretes a szomszéd népek előtt, így a görög Herodotosznál, más részről a perzsa Dáriusz felirataiban. . . . Armenioi-Armina néven. A görög írók az örményeket, mint Nabukodozor szövetségeseit említik, Asszíriával való hadjáratában, 625-ben, úgyszintén az örmények segítettek a médeket Babilonia igája ellen való küzdelmükben (a 6 sz. elején). Mindez mutatja az örmény királyságnak e korban független és erős voltát. A mi az örmény forrásokat illeti, azok csak a Kr. u. ötödik századnál kezdődnek az örmény (magánhangzók) betűk feltalálása idejében, a melylyel kezdődik — értekező szerint — az örmény irodalom is.

Ebben a korban és később a nyolczadik századig az örmények meglehetősen hasonlóan ejtették ki az örmény földrajzi neveket, mint Hekatosz, Herodotosz, Xenophon, Polibiosz, Straba, Pliniusz, Ptolomeusz és mások. Így tehát a régi örmény vidékek görög nevei Üszpitisz, Karénitisz, Thoszpitisz, Szoféné, Asztianené, Fásziánoi, Koloí, Táochoi, Kotáia, megvannak a görög végzetek nélkül az örményben is. A görög végzet *-tisz*, *-éné* és a többesszámképző *-oi*, *-ai*, *-a* elhagyása után megkapjuk az illető hely örmény nevét: pl. Üszpitisz

— örm. Szper, mostani Iszpir; Karénitisz — örm. Karin, mostani Erzerum; Thoszpitisz — örm. Thoszp; Szoféné — örm. Czophkh; Ásztianéné — örm. Hásteánkh; Fasziánoi — örm. Bászen; Koi — örm. Kol; Táochoi — örm. Táikh; Kotaia — örm. Kotájkh és mások. Hogyha össze akarjuk hasonlítani ezeket a neveket az urártui ékiratok neveivel, természetes, hogy az örmény végzeteket el kell hagynunk, ezek a következők: *kh*, mely nemcsak többesszám, de a népnek és a földnek a jelölésére is szolgál pl. Hájkh örmények, örmény nép és Örményország (Hájasztán), Tajkh — Táj nép és területük, ilyenek még Csavachkh, Mokkh, Kláreskh stb, ilyen továbbá az *ikh* végzet is, pl. Tmorikh, Kordikh, Degikh stb.; az *-uni* képző nemzetség neveket képez, jelenti még az emberek csoportjait, de egyúttal birtokaikat is, pl. Rëstunikh, Chorchorunikh, Eritunikh, Beznunikh, Ápahunikh stb. nemzetségneveket jelölnek; az *-án*, *-éán*, *ezhikh* végzetek is, szorosabb értelemben jelentik az eredetet, valahonnan való származást pl. Ándzáváczhikh — az Ándzáv lakói; *-rán* jelenti a helyet pl. Bagarán; *otên* jelenti az alsót, pl. Áragáczothên — Áragácz-hegyalja; *ovit* és *hovit*, *czor* és *phor* jelentik a völgyet pl. Kogovit — Kogi völgy, Kolbophor — Kolbi völgy; előfordúlnak még a *berd* (pért: vár), *sen* (épület), *get* (kéd: folyó) stb jelentésű szók.

Mostan menjünk át az iráni Örményország térképére.

Örményország a médek és az első Achemenidák idejében mint független ország segíté a médeket Babilon ellen. Hübschmann szerint az örményeket Cyaxaresz (634—594, illetőleg Nöldeke számítása szerint 625—585) a méd birodalomnak vetette alá, majd Dáriusz Hisztaszpesz (522—486) teljesen meghódítá Örményországot. Az örmények ezután nyugodtan viselték magukat az Achemenida birodalom alatt, mikor is Örményországot két részre osztva, mint keleti és nyugati tartományt kormányozták. A maczedón zavarok az örmény földet nem érinték, mely e korban már csak névleg volt meghódolt tartomány. Örményország újra visszanyeri teljes szabadságát, midőn Nagy Antiochuszt

189 Kr. e. a rómaiak megverik s Antiochusz két előbbeni hadvezére, Artaxiász és Zádriádész két független királyságot alapítanak. Artaxiász (örm. Ártasesz) utódai szerzik meg a főhatalmat s Nagy-Tigranesz alatt már egyesül e két ország. Innen kezdve az örmény történelem főjellemvonása a Szaszanidák idejében, hogy két világbirodalom: a parthus és római versenyeztek Örményország birtokáért. Az iráni befolyás látszik erősebbnek, mert 66 Kr. u. Tiridatesz I. Vologesz parthus király testvére, jut az Árzáczidák dynasziájával Örményország élére. Az Árzáczidák 428 Kr. u.-ig ültek az ország trónján t. i. addig, míg a pártoskodás, de talán még inkább a sok harcz alá nem ásta a nemzet erejét és az ország két vazallus tartományra szakadt, melynek nagyobb része a perzsák birtokába került, kisebb része a görögöké lett.

Az iráni befolyást látjuk Örményország számos intézményében, úgy vallásában, mint a hadászatban; de legfőképen nyelvében. Így megváltoztak a földrajzi nevek is az iráni befolyás alatt. Ilyenek például: Bágárá (Hübschmann szerint „Istenek helye,“) város az ország Ararát nevű tartományában, Erászchádzor völgyében és egyúttal falu Kogovit megyében. Gándzák Aterpatakan fővárosa a perzsa határ közelében, a hol az örmény király örgrófjai laktak, (a mint azt Bizánczi Fausztnál 137, 198, 235. látjuk; Pliniusznál Gháza). Gándzák előfordul még Árczhách tartományban is, most Jelisavetpol. Hrazdan Chorenei M. (28, 84.) szerint az Araxesz egyik mellékfolyójának a neve; hrazdan tó (pehlevi) Szedsesztanban. Osztan jelentése Pátkáneán szerint, a koronához tartozó föld vagy város. Sávársákán örmény megye Váspurákánban, Sávárs perzsa névről elnevezve stb. Sok földrajzi név személyről van elnevezve, pl: Artavaneán, Artaseszeán, Szénádáván, hol áván, — városka, ó-perzsa áváhá. Artasát erődített város az Araxesz mellett, alapítója Artasesz, eredetileg jelentése: „Artasir öröme.“ Erivandasát (Chorenei M. 117 és B. F. 172.) új perzsa Árvánd, pehlevi árvánd, görög Orontesz, több örmény szatrapa neve. Az örmény Valarsáker, most Álaskerd, Valárs által épített város; Nersze-

hapat falu Vaszpurákán tartomány Ártáz megyéjében; Valarsapat most Ecsmiádzin; Vaszpurákán Örményország nagy tartománya a Ván-tó keleti részén, Chorenei Mózes földrajza szerint 36 megyével, neve: „Vaszpurákán“ pehlevi szó, mely a szaszanida birodalom legfőbb nemességét jelöli, különösen a két legelőkelőbb család tagjai fordulnak elő ily néven. Várdásén falú (Várd = Várt — rózsa több személynek a neve) Várd által épített város; Vászákását és Vászákásén a perzsa eredetű Vászák névről elnevezve, stb. Az ezekben előforduló örmény végzetek, unikh, -sën, továbbá a perzsa kert — épített, sát — öröm, áván — falu, ápát — lak, észtan — hely: -- kan, akan, hozzátartozó stb. Visszavezethető az iráni korszakig a Manavazakert városnév is, a melyben az ékirat-tudósok a váni ékiratokban említett Minuász (Mánávász) királyt sejtik.

Értekező ezután több ékiratbeli nevet hasonlít össze örmény helynevekkel, ezek azonban nem bizonyosak. Majd visszatér a Ván-tó nevére és a tó partján levő néhány hely rajzára.

Az örmény történetíróknál a Ván-tó elnevezést nem találjuk meg, hanem a tó partján levő nevezetesebb helyekről, vidékekről, városokról, szigetekről van elnevezve.

Az örmény történetírók az 5. századtól a 7. századig többször említik a tavat; Bizánczi Fáuszt és Sirági Anániász földrajzirónál nem egy helyütt: „Bëznunéaczh dzov,“ tehát Bëznuni-tenger néven. Ez elnevezés kapcsolatban van a tó nyugati és északnyugati partján levő Bëznunikh vidék nevével, mely egyuttal főiri nemzetség név is. A Bëznunikh szó gyökere — értelmező szerint — Buzen vagy Bëzen, ez utóbbi név a Sziunikh tartományban egy vidék neve; említi Orbeli István XIII. századbéli író is.

A Ván-tó másik örmény neve: „Restunéaczh dzov“ — Rëstuni-tenger, a Rëstunikh főiri nemzetségnévről és a hasonló nevű vidékről, mely a szép fekvésű tó déli partján terül el.

A tó harmadik neve: dzov Vászpurákáni, itt a tó azon vidékről van elnevezve, mely három oldalról — keletről, északról és délről — határolja. Strabonál Vászpurákán neve Vaszoropeda.

Dzov Althamara a tó negyedik neve, ama sziget nevérol, a mely a tó délkeleti partjánál van. Már Bizánczi Fauszt is említi az Althamár nevet.

A tó ötödik neve: dzov Árdsesi — Árdsesi tenger, a görög történetíróknál Arszisza. Árdsesz névvel Romániában is találkozunk, mely ott egy örmény gyarmatot jelentett. A középkorban Ardiszkusz az Olt folyó mellett virágzó város. Hat temploma közül leghíresebb régi örmény temploma, melyben örmény feliratokat is találunk. E templom különben Romániának legszebb s legrégebb műemléke.

Beszterczebánya, 1901. júl. 10.

— Folytatása következik. —

Kiszely Károly.

Örmény időszámítás.

Elmondom, hogy Izsák előtt Világosító-Szt-Gergelyig milyen naptárt használtak őseink; továbbá elmondom azt is, hogy a nagy Tiridát király, s ennek eldődei: az Arsacidák (*Արշակունիք*, Arságunikh) és a Hájg családjából származott fejedelmek idejében, hogy ülték meg az örmények nemzeti ünnepeiket. — Azt tudjuk, hogy Návászárt vagy Ámánor (új-év) ünnepein, Ászdghig és Vártávár ünnepén, mely ünnepeket az örmények első hónapjukban (Návászárt) ülték meg — a fák virágai, a locsolás (öntözés) és vízi játékok (uszás) nagy szerepet játszódtak; azt is tudjuk, hogy Örményországban ilyen játékokat az év csak néhány havában lehet tartani, mert itt a hideg sokáig tart; következőleg ők ezeket az ünnepeket nem változó, hanem állandó ünnepnapokon tartották; évök és így Návászárt is a júliusi (Caesar) év áuguszt 23 án vette kezdetét. És mivel polgári évök 12 örmény hónap- és 5 naphól állott, kimon-

dom azt is, hogy más régi kultur népekhez hasonlóan az örményeknek is kétféle évük volt: polgári (változó) és szent (állandó) évük; ez utóbbi öt hónappal előbb kezdődött. A szent év árék hónap (mely szó nap [sol] jelentéssel bír) 21-én (márcz.) vette kezdetét és így Návászárt elseje vagy is a polgári év kezdete áuguszt 23-ra esett.

Az, hogy a szent év márt. 21-én kezdődött (így volt a zsidók- és araboknál is), nagyon természetes; de ki rendelte el, hogy a polgári év áug. 23-án vegye kezdetét? Volt idő, midőn mind a kétféle év kezdete, vagy is Návászárt elseje is áug. 23-ra esett; aztán 3 évig nem volt a kettő közt különbség, de már a negyedik évben a polgári év (változó) egy nappal előbb (tehát áug. 22-én kezdődött és így minden 4 évben egy-egy nappal előbb kezdődött; az örmény naptár megjavításának évében (552 Kr. u.¹) a polgári év kezdete, és így Návászárt elseje is júl. 23-ra (tehát 31 nappal vagy is egy hónappal előbb) esett. Mivel $4 \times 31 = 124$ -et tesz, bizton állithatom, hogy 428-ban Kr. u. (mert $552 - 124 = 428$) mind a két év kezdete egy napra (áug. 23) esett.

A nap vagyis az ég egyazon pontja 1461 változó és 1460 állandó év alatt találkozik; tehát ahhoz, hogy az örmények mindkét Návászártja, vagyis a kétféle év első napja egymással találkozzék és a kétféle év egyazon napon kezdődjék, 1460 évből álló időközre van szükség. De mint előbb is láttuk, a kétféle év 428-ban (áug. 23-án) Kr. után találkozott, azóta találkozott még 1888-ban is; tehát Fordítóink²) éve (428) óta 1888-ig eltelt egy más (1460 évből álló) időszak; onnan (428) felfelé 1032-ben Kr. e. ismét volt egy ilyen találkozás; a legelső 2492-ben Kr. e. volt, mely Hájg időszakának (aera Haicana) neveztetik. Ettől az évszámtól (2492 Kr. e.), mely az örmény időszámításnak kezdete, 1892-ig eltelt 4383 év; $4383 + 9 = 4392$ évet élt tehát az örmény nemzet, melynél régibb nemzet —

¹) Az örmény időszámítás is evvel az évvel kezdődik (aera armena); ezért a Kr. utáni éveket úgy kapjuk meg, ha az örmény évekhöz 551-bet adunk.

²) Meszrobot és Izsákot, kik a Szentírást örményre fordították, Fordítóknak is nevezik.

a zsidók, csinaiak és indokon kívül — nincs a föld kerekén.

Habár Szárgávák vártábéd (tudor), ki szorgalmasan tanulmányozta a régi naptárakat és történelmet, arra a meggyőződésre jutott, hogy a Hájg aera kezdete csakugyan 2492-re (Kr. e.) esett; én mégis állításom bebizonyítása végett — mert azt akarom, hogy szavaim a nem örmények előtt is hitelre találjanak — nemcsak a hagyományhoz fordulok, hanem felhozok még néhány érvet.

Tehát most, midőn időszámításunk és időszakunk kezdetét keressük, vizsgáljuk meg, hogy miért esett az örmény új-év áug. 23-ra? És miért kezdődött a Hájg aera 2492-vel Kr. e., holott az nap sem csillagászati új periodus, sem új évszak nem kezdődik? Keressük az okot a történelmi esetek közt! Mindenekelőtt az idegen nemzetek régi történelmét fürkészsze, az egyiptomiaknál (mely nép régiségre nézve méltán vetekedik az örménnyel; e két nemzet között sok hasonlóság létezik, melyek még eddig nincsenek feltüntetve!) azt találjuk, hogy azok, kik a Nilus partjain laktak, a menyekzői ünnepélyeket évenként az őszi nap-éjegyen előtt egy hónappal előbb tartották, a mi áug. 23, vagyis az örmény év kezdetének napja. A mi nemzetünk is, a pogányság századaiban, e napon ülte a vizözön emlékét; sőt napjainkban is Vártávár ünnepén és Urszineváltozása napján nemcsak vízi játékokat folytatnak az örmények, hanem galambokat is rebbentenek fel. Azonban habár a vizözön ezen emléke az egyiptomiaknál és örményeknél is egyazon napra esett, mégis e két régi nemzet időszaka nem hasonlít egymáshoz, azaz nem azon nap kezdődik és végződik. De a mondottakból még nem lehet megtudni, hogy miért tétettek ezek az ünnepélyek a mondott napra, holott e nap (áug. 23) nem egyezik sem a vizözön kezdete- vagy végével, sem a Nilus növekedésével vagy apadásával, sem a Canicula (Kutyácska, Sirius) nevű csillag feltünésével; azért egyéb okot kell keresnünk.

De előbb szólok egypár szóval erről a csillagászati megemlékezéséről; mert a naptár és az időmérték a csillagok mozgásából és időszakából lesz. A Hájg időszakot némely nemzetek „Kutya“-időszaknak, az egyiptomiak pedig

„Szothisz“-féle időszak-nak nevezik; mert ezek „Szothisz“-nek nevezik a „Kutyácska“-csillagot. A földművelés szempontjából az egyiptomiakra nézve fölötte szükséges volt tudni azt, hogy mikor kezd nőni a Nilus és mikor végződik az apadás és vizsgálódva megtudták, hogy a növekedés kezdetét veszi a nyári napforduló azon napján, midőn a „Kutyácska“ nevű csillag a nap feljötte előtt megjelenik az egen. Azért volt náluk e nap az év kezdete; ezek is használták a mozgó évet, mely szerint ünnepeik és a földművelés sorrendje is változott; de volt állandó vallási és tudományos évük is, aztán ismerték az 1460 évből álló időszakot is. De mind kétféle évük kezdete arra a napra esett, midőn a „Kutyácska“ megjelent, a nap (sol) a terítőhöz ért és a Nilus nőni kezdett. Most térjünk emlékeinkhez.

Régi naptáriróink és a szentek-élete (Hájszmávrkh *Հայր Առաքել*) azt mondják, hogy a nyelvek megzavaródása után, minden nemzetfő Babylonból visszatérve azon tájra, honnan kijött, vagy a hová ment, hogy azt elfoglalja — meghagyta követőiknek, hogy üljék meg évfordulóját azon napnak, midőn a haza földjére visszatértek. A mi nemzetfőnk Hájg is — mondják — Ararát tartományba, a hol atyja Thorgom is lakott, áug. 23-án ment be és azt a rendeletet adta, hogy e nap legyen az évnek kezdete.

Ez az egyik oka annak, hogy az örmény áug. 23-án ünnepet ült; a második ok az, hogy Hájg a visszatérés után Belt legyöztvén megölte 2492-ben Kr. e. Történelmünk krónikája is tesz említést egy idősámításról, mely igen közel jár a Hájg idősámításához. János patriarkha azt mondja, hogy Hájgtól Vághársáig eltelt 2295 év, ettől pedig Krisztusig 149 év; a két szám együtt véve 2444, és ez csak 48 évvel kevesebb a mi évszámunknál (2492); ha még hozzáteszszük a patriarkha által említett évekhez (2295) azokat is, miket Hájg még haláláig átélt, ugy kijön a mi számunk. Különbben a régi idegen (nem örmény) idősámítás is pontosan egyezik a Hájg-féle idősámítással. Valamint Africanus, úgy Özséb is Bel uralkodásának végét 2492-re teszik.¹⁾ Az a körülmény, hogy a Hájg évszám

¹⁾ Ezek Ninus uralkodásának évét Kr. e. 2058-ra teszik; ettől fel Bel haláláig két uralkodóház (arab és chald) 440 évig és

teljesen talál az idegen krónikások évszámával; továbbá naptáríróink és a Szentek-életének tanuskódása feljogosítanak minket arra, hogy kétség nélkül elfogadhassuk a Hájg-féle időszakot és az örmény nemzet életének kezdetét Kr. e. 2492 áug. 23-ra tegyük. Az első újévet tehát az örmények 2492. áug. 23-án szereda napon ülték meg.

Az örmény nemzet tehát három időszakot (a 1460 év) élt át. Az első időszak, mely Hájggal kezdődött, Dávid király és a mi Bérds nevű nemzetfőnk idejében (1032. Kr. e.) járt le; a második befejeződött 428-ban Kr. u. péntek nap. E szomorú évben fosztatott meg utolsó Arsacida királyunk: Árdásesz koronájától és az örménység nemzeti uralkodójától; ettől kezdve Örményország két uralom között osztatott fel (perzsa és görög) és a nemzet két urnak lett alattvalója. És a mi fölötte csodálatos, ettől az időtől kezdve (428. Kr.) majdnem az egész harmadik időszak alatt (a mi napjainkban 1888-ban, áug. 23-án csütörtök napon mult el) a nemzet ugyanazon állapotban maradt két, illetőleg három uralom (perzsa, török, orosz) közt felosztva, habár ezer és egy politikai változás állott be és uralmak cserélték egymást fel ezen hosszú 14 és fél század alatt mind Örményországban, mind a szomszéd tartományokban. Adja Isten, hogy a negyedik időszak, melynek küszöbét már átlépte a nemzet 1888. áug. 23-án, boldog legyen az örménységre.

Illő tehát megtartani Hájg emlékünnepeit, azt az ünnepet, melyről a hagyomány, történelem, a nemzeti és idegen krónikások tesznek tanuságot, mit az egész nemzet 40 századon át megtartott. És nem merész tájékozatlanság mesének tartani mindezt azért, mert átlépi a történeti idő szokásos körét? főleg midőn egy ilyen régi népről van szó, melyhez kell fordulnia minden más népnek, ha eredetét fürkészi, vagyis az emberiség bölcsőjét: a paradicsomot. Tagadni, nem hinni: könnyű dolog; de mi sem nehezebb, mint tagadásba venni azt,

8 hónapig kormányzott; ezeknek éve 360 nappól állott. A 440 (360 nappól álló) év és 8 hónap tesz 435 évet és 5 hónapot; most ez a $435 + 2057 = 2492 \dots$ és ez a mi évszámunk.

a mi igaz. Nekem úgy tetszik, hogy hazánkban látok Ádám és Noe mellett örményt (pedig ekkor tekintetbe veszem a legszigorubb kritikát is); Hájg látásán örvendek . . . és félemletlenül hívom ide a Jafet-ág minden ivadékát, kiknek ama régi időkben nem volt olyan kiváló főnökjük, mint Hájg-unk.¹⁾

Azonban ne gondolja azt senki, hogy én mindent elhiszek, a mit a hagyomány és a történelem Hájgról mond. Az azonban kétségtelen, hogy a babyloni torony építésének idejében volt az örmény nemzetnek egy főnöke vagy patriarkhája, ki Belnek kortársa volt, ki visszatérván Ararát tartományba, ezt saját nevérol nevezte el (Hájg). Ha őszünk neve mellé még egy *n. v*) tétetik, akkor e név az Orion jelölésére szolgál, mert így nevezik az örmény Szentírás és egyházi atyáink irataikban ezt a csillagzatot, kik evvel szükségképen a nemzeti régi hagyományt követték és hihető, hogy a görögök innen vették Orionjuk meséit . . . E csillag neve is új fényt vet, melyből megtudjuk, hogy Hájg élő és nem képzelt személy volt; különben e valóságot bizonyossá teszi több földrajzi név is, melyeket a hagyomány és a történelem hősünk nevével hoz összeköttetésbe.

Különösen a váni fensíkon találtak e régi helyek, melyeknek fényt kölcsönzött az örmény patriarkha, kinek gyermekei hosszú időn át, majdnem 120 nemzedéken át — mindig fiúról fiúra szállva — megtartották e helyek neveit és megőrizték e föld legelső épületeinek maradványait, melyek közt napjainkig laktak családjaikkal együtt. E fensík egyik helyét Hájg egyik fia (Chor) nevérol Chorchoruniknak, a másikat unokája (Páz) nevérol Péznunichnak nevezi; ezért neveztetik maga a tó is Péznuni-tengernek (*ժով Բզնունիկոց* dzov Péznuneách). A közelben lévő hegy Nimrod hegyének neveztetik. A tótól délre terül az a falú, mely ma is Belu (Nimrod) nevet visel; a hagyomány azt mondja, hogy ide vitték e hősnek holttestét. Több mint 40 viz foly e tóba, melyek közül „Horkom“ a

¹⁾ A georgiai Háosz-nak nevezi, mi Hájg-nak mondjuk, mely szó a *su* (íme, igen) egytagú örmény szónak kicsinyítője,

legnagyobb. E folyó széles, téres völgyét „Örmények völgyének“-nek nevezi (Հայոց անր: Hájocz h czor). E völgyben, mely régi nevét mai napig megtartotta, van most is negyvennél több örmény lakta falú, melyek régi örmény neveiket megtartották, némelyekben még most is látszanak a Hájg korából fenmaradt régiségek jelei. E völgyben felfelé haladva, az ütközet középpontjához érünk; innen nem messze van, „Hájkh“ falú, ezt a mi győztes hősünk építtette; innen délre van „Ászduádzásen“ (Աստուածատէն: Istenépülete) falú, melyről a hagyomány azt tartja, hogy e helyen jelent meg Isten és megáldotta Hájg nyilat. Különben a történelem is mondja, hogy Hájg volt az első és legvitézebb nyilas. E hét falu közt van a lenfenségesebb emlék Hájgápértén (Հայկա քերտն: Hájg vára), a völgyből kiemelkedő, minden oldalról szabad halom csúcsán. Az elpusztult vár falai most is látszanak, a megmaradt 3—4 sor kő: ciklopi építés. Európai utas még nem közeledett e helyhez, mely az emberiség első emlékeihez tartozik; idegen még nem hallotta azt a tanulságos viszhangot, mit a hős Hájg hangja hallat fiai füleibe. — De mi van e bölcső és e vitéz nép forrásai mellett? — K é r é z m á n k h (Sirok). E halom lábánál, hol Bel 60 vitéz harcosával elesett — ásatta Hájg utolsó lakásukat és azt Kérézmánkhnak nevezé (Գերեզմանք).

Nem rég e halom tövében igen becses régiségeket találtak: ékiratos fém-edényeket, arany bálványokat, szokatlan összeállítású teknősbékahéj-tartókat, melyekben a szokottnál sokkal nagyobb szemű magok találtattak; ezek az első érintésre elporladtak.

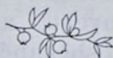
De nem e helyek, melyek hősünk nevét viselik, képezték állandó lakását; ő azt Örményország közepén, nem messze Árádzánitól (a mostani Murád-csá folyó [keleti Euphrat] forrásaitól), építtette és „Hárkh“-nak nevezte; evvel mintegy meg akarta mutatni, hogy itt laktak azok, kik az örmény nemzet atyái valának; az innen nem messze épült helységnek „Hájgásen“ (Հայկատէն) nevet adott (Hájg építménye). Koch német utazó e térségen (a mely most Chénusznak neveztetik), egy falút említ, mely Hájg vagy Pájd nevet visel.

Azt hiszem, hogy ennyi emlék csak elégséges Hájg létezésének megállapításához és időszakának elfogadásához. Egy régi író azt mondja, hogy Hájg elébb csinált naptárt Mózesnél, mit a hagyomány még avval bővit ki, hogy hősünk az örmény hónapokat fiai és leányai neveiről nevezze el. Csakugyan néhány hónap ezek neveiről neveztetett el, de nem mindegyik. Azért ez Hájg büszkesége; de büszkesége és dicsősége a tudós Szárgávák-unknak is, ki 3600 év mulva Hájg után, kimutatta, hogy van nekünk a rendesen használni szokott időszámításunkon (552 Kr. u.) kívül egy igen régi időszakunk. Ezen régi naptár szerint rendezte el a kereszténnyé lett örmények főbb ünnepeit Szt-Izsák, ellenben a görögöktől vett ünnepeket a latin hónapok napjaira tette; azért a nemzeti hónapok szerint elrendezett ünnepek, megkülönböztetve, Hájátirek (*Հայատիր*). A vallási és tudományos művekben ugyan ezt a naptárt használták, de a nép a közönséges évvel élt, úgy hogy már a Fordítók sem tudtak már ezen változtatást tenni. A naptárjavítók sem tettek e tekintetben semmit.

Pár év óta azonban Hájg időszaka szerint számítanak az örmények.

Alisán Leont után eredeti örményből:

Szongott Kristóf.

Zsaropó-vára.¹⁾

— Regényes korrajz. —

Zsaropó vadregényes bérczei közt most drága fémeket bányásznak fárasztó munkával. Sovány, senyvedt nemzedék lakja, hol hajdan az Árpádok fénykorában, egy boldogabb nép honolt és a havasok ezüst rámájában föl lehetett lenni egy költő nagyszerű eszméjét: „Róma a mennyben, Róma a földszinén, s Róma a föld alatt.“ Volt szent catacombát képző óriás-mély barlangja, hol vértanúk ereklyéje helyett, egy kereszties vitéz, a

¹⁾ Paulikovics Lajos, „Rajzok a hajdankorból“ című elbeszéléseiből.

trónvesztett örmény király nyugodott kökoporsójában, öntözve könnyező patakok, világítva szüntelen égő lámpák és beillatozva szagos virágokkal, melyeket a ravatalhoz a környék búcsujáró népe hozott, mely a szétszórt római nemzet vérunokája vala. De mint a napsugár később küzdte át magát a bérezeken, reájok is csak századok mulva ragyogott a mennyei hit sugára és evangelistájok, a barlangban hamvadó fejedelem özvegye volt, ki elporlott szerelme romjaira a hit kelyhét ülteté, hogy e sírvirágok kelyhének illata adjon beteg szívének elszóródást. Jótékonyság, erény valának testvérei úgy, hogy körében a lég szinte megszentelődött, az ég közelebb látszék hajlani, hogy azur felhőjével, mint szent Veronika kendőjével letörölje a bánat-könnýeket. S a hegyek közé rejtett zsarapói kis vár, egy régi Róma volt; ennek szeplőtlen anygala Izabella, az arany arcú bús özvegy vala.

De a római vallás hajnalát vérrel festék s feldulák a császárök borzasztó kegyetlenségei. Ily vész fenyegeté a zsarapói hívket, s általában egész Magyarországot. Kelet romboló szelleme, a tatárok félmilliónyi hada közeledett, és a szorongatott nagy Béla, körülövedzve hűtlenektől, alig talált néhány hű férfit. Azért nőket is felhívott; felszólítá Endre öccsét, hogy Mármarosban, melynek küszöbén akarnak betörni az öldöklő vendégek, zárja el előttök a hegykapukat; és Iza, mintegy átszellemült királyi sógora esdeklésétől; a bús angyalból egy bős Bellona lön; égő arczsal, lángszin ruhában, mint vihartól röpitett tűzoszlop, sietett férje sírjához, melyet akkor is nagy néptömeg környezett és leszedé a halott ékességeit, sisakját és fegyvereit, és magára öltötte, és szólt lázadó hangon. A barlang kösziklái zúgva bögték vissza a hangvihart, és az ájtatos sokaság haraggal ordított: „El el a határszélekre, Kapnyik-, Borsa-, Körösmező- s Verhovinákra! ha leomlanak erdök és hegyek, ön testünkkel képünk sánczot; ha az angyalok megvédték az ördögök ostromától az üdv honát, mi is megvédjük a hazát!”

Kizudultak a sírboltból, s a hercegnő sajtászerü paripára, egy tejfchér bivaly hátára készített sátorba ült, és délczegen, mint átbüvölt Jupiter ragadá magával bájós Európáját; a nép mokány lovain alig birta követni a szálguló hölgyezért.

Ha a mi forrón szeretett napunknak kedve jönne elhagyni kegyelt földtekejét, a világegyetem más irányába zarándokolni és ragyogtatni pompáját, azon csillagok követnék, kiknek joguk van, a nagyvilágban sétatázásokat tenni, míg az álló testek elbusulva, fénytelenül hevernének a légürben, és sötét volna a földön; ily kietlen lön Zsarapo lütköre, midön a bájós delnő eltávozott; a csillagszemü ifjak, söt bátrabb nők is kísérték, a bérezek búsan gyászoltak, a természetnek alig volt kedve kivetközni téli prêmes kaczagányából. Epen a 40 napos böjt vala; azon néhány lézengő öreg soha búsbabb szívvel nem tölté böjti napjait; folytonos fekete vasárnapja volt az a gyötremnek, a

fellegek záporával a gyermekek zokogása, a szél süvöltése a nők sohajával egyesült, csüggedt szívvel néztek eleibe a feltámadás örömnapjának, vig legények nem jöttek öntözni szeretőjüket, piros tojásokat nem festettek és metszegettek, derült gyermeknek nem tanultak álelujás dalokat, hiányzott a szentelt sütemény, ha csak a honn maradtak könnye nem képezte a szentelt sót, az elveszett áldozatok a hűsvéti bárányt, a megszelt páskkát a szétszagattot ország.

Néhány nap mulva a hegyek közt valami tompa dübörgés hallatszott, öröm s remegés kinos vegyületével néztek ajtójuk- s ablakaikon, s kis vártatva jött egy parányi sereg, alig huszadrésze a kiindultaknak; elől tépett ruhában közelgett a bukásában is szép amazon; s meg akarván előzni a kérdések ezreit, felsőhajtott: „Födözd el arcodat, oh fényes nap, jelképe az igazságnak! födözd el, és sírj zápor-könnyekkel, mert leomlott az igazság zászlója, a hegyek és erdők megnyitlak százezer rabló előtt. Bajtársaink vére hasztalan omlott, egy árva fűszál volt mindenik, ki a keleti kaszások útjába ált. Oh mi boldogok ők! kik ott maradtak; szívük többé nem fáj, nem epedez, míg mi visszabujdosánk, hogy megmentsük a mi megmenthető. Kiknek kedves az élet, jobblét reményében rejtezzetek a hegyek odvaiba, és mikor fehér Jupiternem bömbölését meghalljátok, az új élet korányát hirdetendi; gyülekezzetek össze akkor Zsarapo környékén!”

A hercegnő leszált, megszorítá kezeit szenvedő barátainak, végre átolelte paripája elefántcsont finom szarvait.

Az ember mint fejedelme minden teremtménynek, rendkívül hóditó erővel bir az állatokra; Caracalla császár oroszlánokon kocsizott, Hannibal elefántjain egész táborok vándoroltak. A házi állatokon még szembetűnőbb e hajlam irányunkban. A bivaly e vidéken kedveltetik, zsiros, sárga tejeért; daczos, ijesztő természetű, de könnyen lekenyerezhető, gyakran egész falkákat, melyek felcsavarodó szarvaikkal képesek volnának ezeket felnyársalni, a mesék babszem Jankójánál alig nagyobb gyermek vezérli tekintélyével. De a lovaglásra használt Jupiter fél öllel nagyobb társainál, látszék méltóságos alakján, hogy nem a sovány bérczek közt. de messze kelet virányain származott ő is, mint úrnője, de szemeknek lankadt tüze azt is bizonyítja, hogy behaladt az évekre, s csak kényelmes élet örzé meg ruganyos fris erejét, melylyel úrnőjét oly kedvvel röpití évtizedek óta a bérczeket és völgyeken.

Iza tört kardjával ezirógatta meg fejtővét és derekát, melyet tisztára kefélt prém borított, míg szétágazó szarva mint dógék fejdíszé ékíté rettentő fejét. A hercegnő bizalmasan susog neki, hogy ő visszaadja szabadságát, de ne hagyja magát mástól leigáztatni. Jupiter mintha értené, bölintott fejével, hogy halálra döfi azt, ki reá merné emelni kezét, aztán mintegy megkapatva a fájdalomtól bömbölve elrohant; az örömnő még egyszer szétnézett a földön és kék egen; orcáját eltakarta a sűrű köd,

szomorúan lépett be a kőbarlangba, az elevenek eme sírvermébe. Nem sokára mogorva hazája az éj és némaságnak, az alvilági viharok és süvöltő szellemeknek, megnépesült ama szerenesétlenekkel, kiknek a föld színén többé nem vala hazájok.

Feledjük őket a z s a r a p o i barlangban!

— Folytatása következik. —

Kisebb közlemények.

A magyar nemesség elnyeréseért az 1794. évi erdélyi (kolozsvári) országgyűléshez folyamodtak, — szászrégeni örmény kereskedők: D á j b u k á t Jakab, János, István és Dániel, hiteles levelekkel bizonyítván azt, hogy „Ő Felségének a tutajozás által és az akkori (a francziák elleni) háborúnak folytatására mennyi és minemű segedelemmel kívántanak légyen lenni, — úgy a hazának minden esztendőben mennyi pénzt szerzettének légyen be a tutajjal való kereskedés által, — a H ó r a l á r m á j a (!) alkalmatosságával is azonkívül, hogy ketten közülök fegyveresen kiállottanak, — a vármegyebeli nemességet fegyverrel, egyéb készülettel, és élelemmel is ingyen segítették, — a nemes vármegyének, külömb-külobmb alkalmatossággal, épületre való materiálkat adtanak, — a rabokat is a vármegye fundussa elegendő nem lévén 1791-től fogva három esztendők lefolyása alatt tartani segítették, — végre a nemes vármegye (Thordamegye) ajánlását is kérésekhez ragasztván, — ezekre nézve kéri a Statusok és Rendek közbenvetések által végezvitetni, hogy a könyörgők Ő Felségétől kegyelmesen megnemesíttessenek.“ — Az országgyűlés erre a következő lakonikus határozatot hozta: „A könyörgőknek elszámált érdemei a Törvény értelmé szerént nem ítéletnek a Nemességnek megnyerésére elégségeseknek lenni.“

A Bach-korszakból. „Tizenhét év Erdély történetéből (1849. júl. 19—1866. április 17.)“ című könyvében Ürmössy Lajos a következőket írta a hírhedt Urbán tábornok, Kolozsvár-vidék katonai parancsnokának egykori ünnepeltetéséről. A Bach-kormánynak (mondja az idézett forrás) volt gondja rá, hogy a külföldet arról győzze meg, hogy az absolut kormány rendszerével csak egy nagyon kis töredék elégületlen! E végből minden alkalmat felhasznált tüntetések rendezésére, a mit aztán lapjai azonnal siettek a nagy világ tudomására hozni; egy ily fényes ünnepély leírásával voltak tele a bécsi felhivatalos lapok is, — Urbán tiszteletére rendezett világitás ismertetésével: „Kolozsvár-vidék parancsnoka, Urbán Károly tábornokká neveztetet ki, a város fényesen világitatott ki ezen örömhírré, stb... De azért a „lelkesült“ polgárságtól a félmillió hadisarcz

felvétetett, daczára, hogy ez ügyben egy küldöttség járult az uralkodó elé, s dr. Szöts esetelé a hadiserej sulyos voltát; a mely küldöttség utazását bizonynyal siker koronázza, ha a polgárság oly örömtias lett volna a fenn álló kormányrendszer iránt, a mint ezt a félhivatalos lapok feltüntetni szerették. — Természetszen az ily világítás sok alkalmatlansággal volt összekötte. Az Urbán tiszteletére rendezett világítás előtt minden házhoz rendelet hordtak szét, hogy büntetés terhe alatt meghagyatik az ablakok kivilágítása. De még a rendelet kiadása mellett jónak látták a háztulajdonosokhoz katonákat szállásolni el, oly megintéssel, hogy ha az ablak tisztességesen ki nem lesz világítva, büntetésképpen a két, három katona egy hónapig fog lakás-koszton ott maradni. — Máskor meg, — s ez a legsürűbben fordult elő, — minden legkisebb magánügyben, mint a katonaságnál szokás, külön audenzián kellett jelentkezni a kerületi parancsnokság avagy a rendőrség fejenél, s a kieszközölt engedélyt meg kellett köszönni. Az illető közeg azonnal közhírré tevő a lapban: „X. egyén ebben s abban az ügyben eljárva, hálás köszönetét nyilvánítja a humánus főnöknek, emberbaráti, stb. eljárásáért“. . . . „Z. úr útlevelért folyamodott, azt azonnal megkapva, meg nem állhatta, hogy újból is ne tisztelgjen, s háláját ki ne fejezze“. . . De az ugyan megjárta, a ki az ily tisztelgést elmulasztá! A közbecsülésben levő Méhes S. tanár, a forradalom előtt volt lapszerkesztő, betegem visszatérve Kolozsvárra, útlevelét láttamoztatá; a szegény alig vánszorgó betegem embert felhívták a rendőrséghez, s mint valami utonállót, úgy lehordta a rendőrkapitány, s fenyegette a következőkkel, egy netaláni újbóli makaeskodás esetére. Méhes megjegyzésére, hogy volt alkalma Bécsben miniszterekkel beszélni, de ily hangot ott nem hallott, tisztességesen beszéltek vele, — egyszerűen ajtót nyitottak neki dühös fenyegetődzéseik között! Ily eszközök segélyével ment véghez a junius havában (1849.) rendezett világítás Kolozsvártt, az Urbán Károly tiszteletére. — Egy másik ünnepély is rendeztetett azonban a nevezett hadparancsnok részére, ugyancsak hivatalos uton, Kolozsvártt, — ez a távozó Urbán tábornoknak, Kolozsvár városa díszpolgárává való választása volt. Az erről szóló oklevelet az ideiglenes polgármester: W endler Frigyes nyujtá át, ki a katonai polgármester (R a a b százados) után lépett hivatalába. A távozó tábornok tiszteletére november 17-én (1849.) Gyaluban nagy bankettet rendezett egyik kolozsvári polgár, s hozzá hasonló érzelmű egyéneket hívott meg az ebédre. A forradalom alatt oly nagy szerepet játszott Urbán tábornok érzékenyen vált meg környezetétől és hogy jó indulatának némi nyoma is maradjon hátra, két szenvedőt börtönéből szabadon boesátott: B it t ő honvédőrnagyot és U j v á r i főbíró. — Urbán tehát, mint „díszpolgár“ távozott a városból el, a nélkül, hogy valódilag az lett volna, miután a polgári dísz elnyerése hivatalos parancs alakjában ment véghez; a távozóra nézve

azonban ez mindegy volt; a ezélt elérte, mert világgá bo-
csáthatá a hírt, hogy ő mily közszeretettben része-
sült — Erdélyben!...

Irodalom és művészet.

Szamosújvár monográfiája. A „Szolnok-Doboka“ (1901. júl. 7. 27. szám) ezeket mondja: Szongott Kristóf, az „Armenia“ szerkesztője előfizetési felhívást boesátott ki „Szamosújvár szabad kir. város monográfiája“ czimű három kötetes munkájára, mely a város történetét alapításától napjainkig tárgyalja (1700—1900). Az az első kötet második czime: „Általános rész“; 28 ívből áll, 435 oldalra terjed és 51 képet foglal magában, ára 6 korona. A második kötetnek ezt a második czimel adta: „Önálló részek.“ Ez a kötet 36 ívből áll. (Ez is már elkészült). Ötszázhetvenegy lapra terjed és 86 kép van benne, ára 6 korona. A harmadik kötet ezt a második czimet viseli: „Magyar-örmény metropolisz.“ Tizenhét ív, 278 oldal; van ebben a kötetben 102 kép, ára 3 korona. Ez a kötet 1893-ban került ki a sajtó alól. A ki ezt akkor megszerezte, most csak az első és második kötetet vegye meg; de kinek nincs meg ezen munka harmadik kötete mely akkor ezt a czimet viselte: „Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz írásban és képekben,“ — most pedig ezen új czím alatt jelenik meg: „Szamosújvár sz. kir. város monográfiája. Harmadik kötet. Magyar-örmény metropolisz“), vegye meg ezt is; mert ez nemcsak összefüggésben van az első és második kötettel, de sőt kiegészíti azokat. Munkáján nagy lelkiismeretességgel dolgozott a szerző, főszűlyt a pontosságra helyezett. Munkája forrásmunka; azért a bizonyíték után azonnal meg is nevezi a forrást. Szamosújvár városa büszke lehet erre a munkára, mert ezzel azon kevés számú városok sorába lép, melyek önálló monográfiával bírnak, mint például: Budapest, Szeged, Kassa, az erdélyrészi városok közül Torda stb. A derék munkát ajánljuk a közönség figyelmébe, azon értesítés mellett, hogy az előfizetési pénzek a szerzőhöz küldendők Szamosújvárra.

A szamosújvári „Salamon“-templom freskóképei közül külör ösen azon három remek-csoportképről kell e helyütt nagy elismeréssel szólanom, melyek közül egyik a templom hajójában, a másik kettő a templom jobb és bal-oldalán levő kápolnák mennyezetén diszelegnek. A templom hajójában levő csoportkép a legnagyobb. Jelentősége: Krisztus predikál Jeruzsálemben. Ekkor érkezik meg Ábgár örmény királynak, ki Edessában lakott, küldöttsége, mely a következő három személyből állott: Már lháp (lháp úr) Áleznihk-örmény tartomány fejedelme, Sám sákrám, az Abáhuni nemzetség főnöke és a király meghittje Ánán. Ezek — mondja Chorenei Mózes (II. könyv, 30. füzet, 117. lap) — Jeruzsálembé mentek, hogy láthassák Megváltónkat, Krisztust; mert

hallották csodatetteinek hírét. « A Világosító-Szent-Gergely-kápolnájában levő falfestmény ezt ábrázolja: »A szemtanúk (Ábgár küldöttsége) a látottakat elbeszélték Ábgárnak. Ábgár ezeken csodálkozván, igazán hitte, hogy az valóban Isten fia és így szólott Ez a csodatehetség nem emberi, hanem isteni; mert az emberek között egy sines, ki képes lenne a holtakat feltámasztani, — ezt csak az Isten teheti.« (Chorenei, ugyanott). — A Szent-Anna-kápolnájában levő freskó pedig azt a jelenetet ábrázolja, midőn Tádé apostol Krisztus mennybemenetele után az üdvözítő hitet hirdeti — Örményországban (Chorenei Mózes II. könyv 30. fejj. 120. lap). A szép templomot, mely belül most már teljesen restaurálva van s mely az erdélyi részekben levő templomok egyik legszebbike, a vidékről is sokan látogatják. Mind a három csoportképet Szirmai magyar akadémiai festő (Budapest) készítette — sajátkezüleg.

Tárkányi Béla, egeri egyházmegyei áldozár, Klopstock »Messiás«-ának magyar műfordítója, 1821. évben született Miskolczon, polgári rendű szülőktől; 1844-ben a papi rendet fölvevén, teljese-désbe ment istenfelő anyjának azon jámbor óhajtása, melynél fogva az 1820. év Urnapján báró Barkóczy László, akkor miskolczi plébános, később székesfehérvári püspök lelkes egyházi beszéde által elragadtatván, boldog házasságának legelső gyümölcsét, szíve alatt viselt magzatját, — (a később ünnepeletté vált papköltőt), — Isten oltárának szolgálatára ajánlotta fel. Sok remek költeménye és zsolnárfordítása közül még ifjúságunk óta fülünkbe csengenek a »Szent-Ágoston«-ról irt legenda eme sorai: »Kímélte Isten a tudás határait, s embertől elfödé fönséges titkait. — A megadás szelid nyomán, kél a valódi tudomány! . . .« Egy másik, klasszikus formájú költeményének imaszerű végsorai így hangzanak:

* * *

Áldott légyen az Úr, mert megmentette a bűnöst, —
 És töredelme után vétkeit elfeledé . . .
 Emberek! — oh jertek, jertek példámon okulni,
 Lássátok rajtam: mennyire jó s kegyes Ő.
 Míg a szerencse körüllebeg, addig hived az ember;
 Ámde ha balsors ér, senki se nyujtja kezét.
 Isten az inségben, nyomor és kétségbeesés közt
 Égi malasztjával, mint atya, megjelénik.
 Védkar a gyengének, — menedékhely az árva szegénynek,
 Vigasz a sírnak, — mindenikünknek Átyánk!
 Biztatok Istenben; hitetek jó magva kihajt így,
 S drága borostyánját Ő fejetekre tüzi.
 Szerzeni fósjátok, hogy az Urban töltve nagyobb üdü
 Egy nap, mint száz év, a bűnös' élvei közt!

Közzgazdasági élet.

Magyar tojás Angliában. A „Budapesti Hirlap írja: A magyar gazdák, (a földművelésügyi miniszter támogatásával) ezentúl

képesek lesznek direkt összeköttetésbe lépni angol nagy kereskedőkkel; a kik a tojás átvételét a legnagyobb mértékig biztosítják. E czélból az alföldi vármegyékben, különösen pedig Torontál-megyében 24 tojás-értékesítő szövetkezet alakult Naponkénti átlagban eddig is már közel 100-220 láda tojást expediálnak ezek a szövetkezetek és ha a gazdák föltalálják magukat, mindenütt rövid idő múlva a tojás-kereskedelem sem lesz 2-3-4 közvetítőre utalva, mint eddig. Azelőtt a sok közvetítés következtében természetesen jóformán ki volt zárva a haszon is a gazdák részére, míg most a haszon jó része a gazdák kezén marad meg. Elég utalnunk arra pl., hogy az Alföldön 6-8, sőt néha ennél is több tojást adtak a baromfi-tenyésztők 20 fillérért; míg a tojás-értékesítő szövetkezetek tagjaiknak már most is minden 4-5 tojásért fizethetnek 20 fillért. A különbség szembeütő és bizonyára meglesz a jótékony hatás, tekintve azt, hogy évről-évre az Alföld gazdaságaiból legalább is 40-50 millió korona értékű tojás kerül forgalomba, illetve exportra, Budapest és a Külföld részére. Most, hogy Anglia tojáspiacza megnyílt ennek a cikkeknek is, kívánatos, hogy az ország minden részén alakítsanak a gazdák tojást értékesítő szövetkezeteket!

Vadászati statisztika. A vadászat közgazdasági jelentőségére némi következtetést vonhatni azon számadatokból, a melyek egy szaklapban, a magyarhoni 1899. évi vadászati eredményről közzététettek s a melyekből, — (a kerekszámokat tartva szem előtt) — a következő följegyzéseket vesszük át; u. m. az említett egy év alatt elejtett állatok száma volt, — névszerint: szarvas 4700, — dämvad 1400, — öz 15.700, — zerge 29, — vaddisznó 3700, — mezeinyul 600.000, — siketfajd 400, — nyirfajd 180, — esászármadár 4700, — fáczán 89 000, — fogoly 386.000, — fűrj 75.700, — vadlud 4200, — vadkacsa 46.600, — szárcsa (vagyis „hóda“) 9300, — túzok 600, — szalonka 21.000, — rigó 20.000, — varjúféle kártékony szárnyas 215.000, — ragadozó és szörmés vadak; és pedig: medve 150, — farkas 300, — borz 1900, — vadmacska 1500, — vidra 500, — róka 2400, — nyest 3000, — hiúz 40, — görény 500, — menyét 19.500, — s ezeken kívül még több más különböző fajú állatok; a melyek azonban a vadászat és a közgazdaság szempontjából kevésbé birnak jelentőséggel. Természetesen az elősorolt statisztikai adatok hozzávetőleges számok gyanánt tekinthetők.

Mi ujság az örmény világban?

Pártoskodás. Emanuelián, a Konstantinápolyban székelő „ciliciai“ örmény katolikus patriárkha, négy püspöki székre oly praelatusokat jelölt ki, a kiknek a szentszék nézete szerint nem

volt meg a kellő képesítésük. Donelli, az apostoli szentszék konstantinápolyi delegátusa közölte a patriarchával a pápa Ó Szentsége határozatát, a mely ezeket a püspöki kijelentéseket elveti. E mánuelián patriarcha ennek következtében azt híven, hogy egyes örmény főpapok Rómában fondorkodtak ellene, — úgy azokat, valamint Rubián érseket is, a ki már husz év óta képviseli az örmény patriarchát a szentszéknel, állásuktól elmozdította. Jelen közleményünk forrását illetőleg megjegyezzük, hogy azt a „Magyarország”-ból merítettük; s a további megerősítésig csak fentartással közölhetjük.

Örmények Törökországban cím alatt a Marseilleben megjelenő „Armenia” ezeket írja: Árábgiából arról tudósítanak, hogy néhány *arab* török megtámadta az árábgi örmények lelki pásztorát. Muségh vártábedót meg akarták ölni, de a gonosz szándék nem sikerült. Muségh vártábedónak hibája az, hogy a megszárlások idején védeni merészelte a nép jogait a hatósággal szemben; ezért akarta őt a helyi török hatóság ily úton megbüntetni... Kölömben — mondja tovább az idézett forrás — a rablások száma folyton-folyvást szaporodik. A szegény örmény földmivelő ezere nap dolgozik, hogy családjá számára egy darab kenyeret szerezzen és a rablók ezt is kiragadják kezéből. Biztonság nincs, gyilkosság gyakran történik. A hatóság szövetkezett a török néppel. Ajntháb-tól Árábgiig elveszik az örmények kezéből a szőlőket és kerteket, mert azt mondják, hogy ezek már úgyis a törököket illetik. Azokat az örményeket, kik birtokaik védelmezése közben ellentállást tanúsítanak, a helyi hatóságok tüstént elfogatják, mint zavargókat és forradalmárokat. A szegény örmény, ha nem akar börtönbe kerülni, kénytelen szó nélkül nézni, hogy miként tesz kezet a török szöllejére, kertjére. Ajntháb-ban 35 örmény protestált a török rablás ezen újabb neme ellen... és mindnyájan börtönbe kerültek. Ime ilyen állapotunk — mondja levelezőnk — Török-Örményországban.

Örmény szentegyház Párisban. Mántásóf nevű gazdag orosz-örmény 70.000 frankon helyet vett Párisban, hogy azon fontos örmény templomot építsen — saját költségén. Adja Isten, hogy ne jusson ez az egyház az amsterdami örmény templom sorsára, mely templom köveinek egyik — örmény felirással ellátott — darabja, a marseillei régiségtárba került, még pedig ennek is egyiptomi osztályába...

Kitüntetés. Örömmel veszünk tudomást arról, hogy Pászmadseán Gárábedót, a „Pánászér” tudós szerkesztőjét, ki az örmény ékíratok megfejtésére vonatkozó dolgzataival világszerte jelentékeny névre tett szert, — a Párisban székelő „Ázsiai társaság” tagjává választotta...

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.

A Koháry-vár fejedelmi vendégei. A hajdani, örmény eredetű Koháryakról elnevezett vár, mely Selmeczbánya mellett fekszik s a török hódoltság idején nagy szerepet játszott, fejedelmi vendégek tanyája a napokban Jelenleg a Koburgok tulajdona és a modern igényeknek megfelelően van átalakítva...

Nákó¹⁾ gróf a magyar nemzeti eszméért. Nákó Sándor délmagyarországi nagybirtokos, Nákó Kálmán országgyűlési képviselő unokája, czélul tűzte ki, hogy a délvidéken megjelenő német, oláh és szerb lapok ellensúlyozására egy, a magyar állam zömét és a magyarság érdekeit előmozdító olyan lapot fog támogatni, mely a modern hírlapirodalom színvonalán áll. E végből megbizta Polya Endrét, a „Nagy-Szt-Miklós” ezimű lap felelős szerkesztőjét, hogy lapját az ismertebb írók és újságírók szellemi támogatásával olyan niveaura emelje, mely az egész Délvidék közönségének kedvelt olvasmánya legyen. A fiatal gróf kijelentette, hogy e teljesen magyar irányú lapot erkölcsi és anyagi támogatásban fogja részesíteni. A délvidéki magyar érzelmű közönség nagy örömmel fogadta Nákó gróf hazafias elhatározását...

Id. Nuricsán Józsefről az Ereklje-Muzeum a következő képes, szomorú jelentést adta ki: A kolozsvári orsz. Történelmi Muz eum-Egyesület helyi és vidéki köreivel és tagjaival mély megilletődéssel tudatja, hogy a szabadságharcz egyik jeles bajnoka, a Muz eum tiszteletbeli tagja id. Nuricsán József 1848—49-beli főhadnagy, a 29. zászlóaljban, nyugalmazott orsz. feyintzéti ellenő., élete 84. évében, 1901. június 30-án Szamosújvárt elhunyt. Született 1817. márczius 26-án Kolozsvárt. Atyja mint tanuló t B écsbe küldötte, honnan a szabadságharcz szölitöitö haza. Elöbb mint nemzetör szolgálta hiven a hazát, késöbb mint honvéd a 29. honvédzászlóalj egyik vitéz főhadnagya. Részt vett a zsbói ütközetben, ott volt Kolozsvár bevételénél. Temesvár ostrománál elfogták. Életrajzát lásd a „Történelmi Lapok” 1895. évi folyamának 34. lapján, arcképe feltalálható ugyanott a 33. lapon a tizenhatodik csoportban. Életrajzi adatai megtalálhatók az Orsz. Történelmi Ereklje Muz eum gyűjteményének „Életrajzok” tárában. Az Orsz. Történelmi Ereklje Muz eum Nuricsán Józsefet 1848—49-ben a haza védelme köröl teljesített szolgálataiért, a közpályán folytatott puritán, mintaszerű életéért, valamint a muz eum alapítása és fejlesztése köröl tanusított lelkes és sikeres támogatásáért az 1896. millénáris évben, október 16-án tartott ünnepi közgyűlésén tiszteletbeli taggá választotta. (Lásd „Történelmi Lapok” 1896. évi folyam. 190. lap.). Özvegye, fia és két leánya gyászolja. A megboldogultnak földi maradványait 1901. július 2-án d. u. 4 órakor helyezték a szamosújvári temetőben örök nyugalomra. Nyugodjék békével! Kolozsvárt, 1901. július hó 1-én. A muz eum igazgatósága.

Egyetemi hallgatók. Az 1897/98. tanév első felében a kolozsvári tudomány-egyetemen a következő örmény származású egyetemi hallgatók voltak beiratkozva: Ábrahám József (joghallgató), Bányai Elemér (bh.), Biró Áladár (jh.), Császár Dávid (bh.), Csiki Gyula (jh.), Fogolyán Kristóf (oh.), Gajzágó Ernő (jh.), Gajzágó Miklós (jh.), Gorove Viktor (jh.), Kábdebó Antal (jh.), Hollósy Béla (bh.), id. László Márton (jh.), ifj. László Márton (jh.), Lázár Márton (jh.), Novák Sándor (bh.), Publig Károly (jh.), Pátrubán József (jh.), Papp Márton (jh.), Szenkovics Dénes (jh.), Szenkovics Jenő (jh.), Verzár Gyözö (jh.), Verzár István (o. h.), Voith Antal

— Tartozó kötelességet teljesít lapunk, midőn most a teljes restaurálás után, közli azon adakozók neveit adományaik összegével együtt, kik a „Salamon“-templom festésére adakoztak: x. y. 200 frt, Govrik Gergely 100 frt, dr. Molnár Antal 100 frt, dr. Simai János 10 frt, Szamosújvár város 224 frt 06 kr., Tüzes Jenő 25 frt, Simay Gerő (Brassó) 50 frt, Azbej Gerő (Kolozsvár) 5 frt, Nyegrucz Dániel 20 frt, egy valaki (dr. Simay János által) 10 frt, Esztegár Gerő tanár 5 frt, Aján Joachim 2 frt, Kisegitő takarékpénztár 100 frt, Timár-társulat 20 frt, Takarékpénztár 50 frt, Szent-Anna-társulat 300 frt, Moldován Simon 20 frt, Gajzágó Manó (koszorú megváltásban) 20 frt, Merza János 20 frt, dr. Simay János 10 frt, örmény kath. egyházközség 26 frt 24 kr., Florián Mária 200 frt, Moldován Kati 5 frt, betéti könyvek kama-
taiból 117 frt 62 kr. A szíves adakozóknak adományaikért hálás köszönetet mond az építelő bizottság: Bárány Lukács, dr. Simay János és Szongott Kristóf.

— Állami főgymnasiumunk „Értesítő“-je, mely rendes időben (Péter és Pál napja) megjelent, a következő változatos tartalommal bír: Az érdekes, csinos értekezést, mely 46 lapra terjed és ezt a címet viseli: „A szamosújvári állami főgymnasium tanulójának Zágráb-Fiume Budapesti tanulmányi kirándulása“ — Dömötör János tanár, a kirándulás vezetője írta. Azután ezek a rovatok következnek: I. Tanári testület, hitoktatók, tanítók. II. Bevégzett tananyag. III. Szertárak gyarapodása. IV. Önképzőkör. V. Jótékonyosság. VI. A tanuló érdemsorozata. VII. Érettségi vizsgálatok. VIII. Statisztikai adatok: felvételt az év folyamán az I—VIII. osztályba 265 tanuló; vizsgálatot tett 242; róm. kath. vallású 38, örmény kath. vallású 43, gör. kath. vallású 82, görög kel. vallású 7, ev. ref. vallású 40, ág. ev. vallású 2, unitarius 2, izraelita 28. Helybeli illetőségű 74, megyebeli 111, más megyebeli 57. Jó magaviseletű 157, szabályszerű viseletű 82. Minden tárgyból jeles 12, jó 39, elégséges 147. IX. Adatok az év történetéhez. Ezen rovatból a következőket adjuk közre: A IX. fizetési osztály első fokára előlépett Páll Bogdán, Finta Ferencz, Karsai Gyula, Balázsy Cziril, Domankos Károly és Mihelics Károly. — Mihelics Károly r. tanár saját kérésére a makói áll. főgymnasiumhoz helyeztetett át és helyébe Nicora János löcsei kir. kath. főgymnasiumi r. tanár tétetett át intézetünkhöz. Ez a rovat még ezeket mondja: Tanári testületünk szellemi erővel úgy, mint filléreivel önzetlen és odaadó munkása volt iskolánk, városunk, megyénk és általában hazánk társadalmi és közművelődési érdekeinek. — A kisebb, legfeljebb egy-egy délutánra kiterjedő kirándulásokon kívül két nagyobb tanulmányi kirándulást rendezett iskolánk. Szept. 19-én 92 növendékünk 8 tanár kíséretében kora reggel, gyalog indult el a deésaknai sóbánya és Deés városa nevezetességeinek megtekintésére. Okt. 20-án 28 tanítványunk ment 3 tanár vezetésével Kolozsvárra, hogy az erdélyi részek hajdani fővárosának számos történelmi emlékét, nevezetesebb közintézeteit megtekintse és jelen lehessen egy, a tanuló ifjúság részére rendezett színi előadáson. A szokásos iskolai ünnepélyeken kívül, a tanuló ifjúság önképzőkörre márcz. 16-án, a márcziusi eszmék emlékére ünnepet rendezett. — Május 15-én tartotta meg a gymnasium ifjúsága Ufferbach Jenő tanár elnöklete alatt a kéroői fürdő helyiségeiben — majálisát.